

تأثیر متقابل فرهنگ و قاچاق کالا

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۲/۲۵

تاریخ تأیید مقاله: ۸۹/۵/۴

فتح‌اله تازی *

سعید غلامی باغی **

چکیده

قاچاق کالا از اقسام جرائم اقتصادی است که با توجه به آثار و عواقبی که در سطح اقتصاد ملی دارد، مبارزه با آن به عنوان یکی از اولویت‌های اصلی کشور محسوب می‌شود و دستگاه‌های متعددی به عنوان متولی مبارزه با قاچاق به فعالیت می‌پردازند. اگرچه عوامل اصلی ایجاد پدیده قاچاق را باید در بخش تجاری و بازرگانی جستجو کرد؛ ولی همین عوامل ریشه‌های عمیق فرهنگی دارد که شناسایی این عوامل می‌تواند به ریشه‌یابی قاچاق و حل بنیانی این پدیده کمک شایانی کند. از طرف دیگر اگرچه در مطالعات مختلف، بیشتر آثار قاچاق بر حوزه‌های اقتصادی بررسی شده است؛ ولی گسترش این پدیده، آثار و عواقب متعددی در حوزه فرهنگ نیز دارد که شناخت این اثرات بیانگر نقش مخرب این پدیده بر فرهنگ جامعه و مبین لزوم برخورد قاطع با این پدیده و اتخاذ سیاست‌های مناسب برای رفع آن است.

در این مقاله عوامل فرهنگی ایجاد و آثار مخرب آن بر بخش فرهنگ تحلیل می‌شود. با شناسایی دستگاه‌های متولی مبارزه با قاچاق به این نکته توجه می‌شود که کدام دستگاه‌ها نسبت به مبارزه با عوامل فرهنگی ایجادکننده قاچاق اقدام می‌کنند. در انتها ضمن جمع‌بندی مطالب تلاش می‌کنیم راهکارهایی اجرایی برای مبارزه با این پدیده و حل مشکلات فرهنگی جامعه - که موجب گسترش پدیده قاچاق می‌شوند - ارائه شود.

واژگان کلیدی: قاچاق، کالا، فرهنگ، قانون، جرم

* دانشیار دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی E-mail: tarifath@gmail.com

** پژوهشگر ارشد گروه بازرگانی دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی E-mail: saeed.gholamibaghi@gmail.com

مقدمه

فرهنگ از جمله مفاهیمی است که نمی‌توان آن را به صورت مجرد و به دور از ابعاد مختلف آن در جامعه تجزیه و تحلیل کرد.

مطالعات انجام شده در بخش فرهنگ نشان می‌دهد که این مفهوم تعاریف متعددی دارد. برای مثال از نظر ادوارد تیلر فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است که در برگرفته دانستی‌ها، اعتقادات، هنرها، اخلاقیات، قوانین، عادات و هرگونه توانایی دیگری است که به وسیله انسان به عنوان عضو جامعه کسب شده است. همچنین رالف لینتون فرهنگ را ترکیبی از رفتار مکتب می‌داند که به وسیله اعضای جامعه معینی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و میان افراد مشترک است و به نظر ادوارد سایپر فرهنگ عبارت از: نظامی از رفتارهاست که جامعه بر افراد تحمیل می‌کند و در عین حال نظامی ارتباطی است که جامعه میان افراد برقرار می‌کند (دانشنامه رشد، ۱۳۸۹).

باتوجه به تعاریف بالا زمانی که کشور به طور گسترده با یک پدیده مخرب و یک جرم اقتصادی روبه‌رو می‌شود، مسلم است که باید ریشه‌های فرهنگی بروز آن پدیده را به عنوان یکی از اصلی‌ترین علل بروز آن در نظر گیرد و مورد تجزیه و تحلیل قرار داد.

در شرایط کنونی اقتصاد ایران، پدیده قاچاق با توجه به آثار مخرب آن یکی از اصلی‌ترین معضلات اقتصادی کشور در حوزه بازرگانی و تجارت محسوب می‌شود که نتایج سوء آن بخش تولید، توزیع و مصرف کشور را به شدت تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

گسترده‌گی پدیده قاچاق در کشور مؤید پیوستگی این موضوع با فرهنگ جامعه است که این مطالعه می‌کوشد تأثیر و رابطه متقابل مسائل فرهنگی به عنوان یکی از علل بروز قاچاق را بررسی و از طرف دیگر تأثیر منفی این پدیده بر تخریب بیشتر فرهنگ جامعه را کالبدشکافی کند.

۱. تعاریف مختلف و مفهوم قاچاق

یکی از اصلی‌ترین مشکلات و چالش‌های پیش‌روی

مبارزه با پدیده قاچاق عدم وجود تعریفی قانونی و جامع در مورد قاچاق است، در حالی که در ادبیات اقتصادی و حقوقی تعاریف متنوعی شده است؛ ولی این موضوع به نحو جامع در حوزه قانون مشخص نشده است. در ذیل به برخی از این تعاریف اشاره می‌شود:

۱. قاچاق در فرهنگ لغات دانشگاهی انگلیسی، فارسی مترادف (Smuggle) به معنای قاچاق کردن در معانی خارج و یا وارد کردن آمده است (آریانپور کاشانی، ۱۳۶۸، ج ۲).

۲. قاچاق ویژگی کالایی است که خرید و فروش و حمل آن غیرقانونی است (انوری، ۱۳۸۱).

۳. قاچاق عبارت است از: آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است (دهخدا، ۱۳۷۳).

۴. قاچاق کاری است پنهانی و خرید و فروش کالاهایی که در انحصار دولت بوده یا معامله آنها ممنوع باشد، وارد یا صادر کردن کالاهایی که ورود و صدور آنها ممنوع است (عمید، ۱۳۵۵).

۵. قاچاق براساس کنوانسیون نایروبی، تخلفی است گمرکی شامل جابجایی کالا در طول مرزی گمرکی به روشی مخفیانه و به منظور فرار از نظارت گمرکی (بنایی، ۱۳۷۷: ۷۶).

۶. قاچاق کاری برخلاف قانون که پنهانی انجام شود و یا متاعی است که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع است (معین، ۱۳۷۳).

۷. از نظر اقتصادی قاچاق کالا را این‌گونه تعریف کرده‌اند: یعنی وارد کردن یا صادر کردن متقلبانه کالای مشمول حقوق گمرکی یا سود بازرگانی یا عوارض دولتی بدون پرداخت حقوق مالی دولت؛ خواه کالای مزبور هنگام ورود و یا خروج مجاز باشد یا مجاز مشروط یا غیرمجاز، یا حمل و نقل متقلبانه یا خدعه‌آمیز کالای ممنوعه و یا هرگونه اقدام ناقض شرط یا محدودیت قانونی خاص مقرر بر کالاها (احمدی، ۱۳۸۵).

با توجه به موارد فوق می‌توان عنوان کرد که تعاریف متعدد و متنوعی در خصوص موضوع قاچاق وجود دارد. ولی تعریف واحد، دقیق و مشخصی مطابق قانون به صورت صریح

وجود ندارد.

شاید تعریف زیر بتواند مجموعه مفاهیم فوق را در برداشت‌تعبشدد

ورود و خروج هر نوع کالا از مبادی غیررسمی و یا از مبادی رسمی به صورت غیرقانونی و حمل و معامله و پردازش آن در قلمرو گمرکی کشور. کالای موضوع قاچاق می‌تواند کالای ممنوع، مجاز مشروط و یا حتی مجاز باشد.

می‌شوند و نه نرخ‌های تعرفه بالایی بر واردات آنها مترتب است؛ ولی باز از طریق غیرقانونی و قاچاق وارد کشور می‌شوند. این اقدام بیشتر به دلیل بازبودن مسیر قاچاق و گسترش و نهادینه شدن پدیده قاچاق در کشور به عنوان فرهنگ مقبول در بخشی از جامعه از جمله نقاط مرزی رخ می‌دهد

۳. عمده‌ترین دلایل فرهنگی بروز قاچاق کالا

پدیده قاچاق اغلب پدیده‌ای اقتصادی است و دلایل اصلی بروز آن را نیز باید در حوزه اقتصاد و تجارت خارجی جستجو کرد، عواملی از قبیل ۱. مطلوبیت نسبی کالاهای خارجی، ۲. کیفیت مناسب‌تر برخی کالاهای خارجی، ۳. قیمت مناسب برخی کالاهای خارجی، ۴. تفاوت قیمت بالای کالاهای داخلی با کالاهای مشابه خارجی (صدوری و ورودی)، ۵. نظام تعرفه‌ای ناکارا و غیرهدفمند، ۶. قوانین و مقررات بازرگانی متعدد، متکثر، غیرشفاف، قابل تفسیر، ناپایدار، بی‌ثبات، پیچیده، متضاد، بی‌ارتباط با نیاز جامعه، ایجادکننده انحصار، تبعیض، استثناء، محدودیت، ممنوعیت و ...، ۷. وجود تشریفات بازرگانی و گمرکی، دارای مراحل طولانی و هزینه بالا، نیازمند اسناد متعدد، وجود مراجع تأییدکننده فراوان و ... ۸. وجود کالاهای یارانه‌ای، ۹. فرهنگ فرار مالیاتی به دلیل اثربخش نبودن مالیات‌ها، ۱۰. وجود پدیده پولشویی و تسهیل استفاده از درآمدهای قاچاق، ۱۱. بیکاری‌های منطقه‌ای و عدم امکان تأمین شغل رسمی، ۱۲. فقر اقتصادی و فقر فرهنگی، ۱۳. مصلحت‌اندیشی‌های منطقه‌ای، امنیتی و سیاسی، ۱۴. وسیع بودن مناطق مرزی زمینی و دریایی و وجود جزایر، دره‌ها، سکوها و ...، ۱۵. ضعف تشکیلات انتظامی، گمرکی، بازرسی و تعزیراتی، ۱۶. ریسک پایین کشف قاچاق، ۱۷. عدم برخورد قاطع با قاچاق مکشوفه، ۱۸. اطلاع دادرسی، ۱۹. عدم تعامل کامل با کشورهای همسایه، ۲۰. وجود تحریم‌های اقتصادی، ۲۱. تشابه فرهنگی و احساس علقه بیشتر برخی مناطق مرزی با کشورهای همسایه نسبت به داخل و ... را می‌توان به عنوان عمده‌ترین دلایل بروز این پدیده مخرب برشمرد.

۲. انواع عمده قاچاق و انگیزه‌های اقتصادی آن

طبق ماده (۲) قانون مقررات صادرات و واردات کالاهای صادراتی و وارداتی به سه گروه مجاز، مشروط و ممنوع تقسیم می‌شوند. انگیزه ورود کالاهای غیرمجاز و مشروط با انگیزه قاچاق کالاهای مجاز متفاوت است.

همچنین اعطای یارانه به برخی از کالاها منجر به انگیزه برای خروج آنها از کشور و ایجاد کالاهای قاچاق صدوری می‌شود. بنابراین با توجه به نوع کالا؛ قاچاق به یکی از صورت‌های زیر انجام می‌شود:

الف) قاچاق ورودی کالاهای غیرمجاز (ممنوع و مشروط)

ورود هرگونه کالای ممنوع و یا کالاهایی که ورود آنها مستلزم اخذ مجوز است از هر طریق موجب پدیده قاچاق می‌شود. انگیزه این اقدام عدم امکان ورود این کالاها به داخل کشور است.

ب) قاچاق ورودی کالاهای مجاز

ورود هرگونه کالای مجاز از طرق غیرمجاز موجب پدیده قاچاق می‌شود. انگیزه این اقدام فرار از موانع موجود تعرفه‌ای یا غیرتعرفه‌ای و یا پرهزینه‌بودن ورود این کالاها به داخل کشور است

ج) قاچاق صدوری یارانه‌ای و غیر آن

خروج کالاهای یارانه‌ای از کشور موجب بروز پدیده قاچاق می‌شود. انگیزه این اقدام انتفاع از تفاوت قیمت کالای یارانه‌ای در داخل کشور با کشورهای همسایه است.

د) سایر

برخی دیگر از کالاها هستند که نه کالای ممنوع محسوب

نقش می‌کنند

تعداد و کمیت عوامل روانی متعدد و متکثر هستند. مسائل متعددی مانند ترس، بدبینی، خودپسندی خودخواهی، مهرطلبی افراطی، زودرنجی، دیرجوشی، نفرت، کینه، پررویی، بی‌پروایی، کم‌هوشی، فقدان قاطعیت، ناپایی، پرخاشگری، کوتاه‌خردی، خیال‌پروری، زودباوری، تلقین‌پذیری، سوءظن، تکبر، جاه‌طلبی، قدرت‌طلبی، منفی‌بافی، دروغ‌پردازی، درون‌گرایی، اضطراب، ناکامی، ناهنجاری‌های روانی، افسردگی (احمدی، ۱۳۸۵: ۸۶) و نظایر آن جزء نقیصه‌های عقلی و بیماری‌های روانی هستند که می‌توانند از طریق امور فرهنگی جامعه را به سوی فعالیت‌های جرم‌زا مانند جرم قاچاق سوق دهند.

برای مثال در جامعه‌ای که از نظر فرهنگی خیال‌پردازی و جاه‌طلبی و پرخاشگری در سطح بالایی قرار دارد وقوع جرم بسیار آسان‌تر از جوامعی است که فرهنگ آنها قناعت و تبعیت از قانون را سرلوحه فعالیت‌های اقتصادی خود قرار داده است.

۳-۳. فرهنگ محیطی جامعه

عوامل محیطی متعددی نیز وجود دارند که اعتقادات و عادات جامعه و در نتیجه فرهنگ جامعه را تحت تأثیر قرار داده و از این طریق زمینه ایجاد جرائم اقتصادی مانند جرم قاچاق را فراهم می‌کنند.

وضع آب و هوا، فصول، شب و روز، منطقه جغرافیایی، عوامل شهری و روستایی، سرما، گرما، رطوبت خشکسالی و نظایر آن از جمله عوامل مؤثر محیطی در بروز جرایم از جمله قاچاق است که مؤید نقش منطقه جغرافیایی بر مسائل فرهنگی و بروز جرم قاچاق است (احمدی، ۱۳۸۵: ۸۷).

برای مثال از نظر جغرافیایی جوامعی که در نزدیکی مرزهای کوهستانی، بنادر دریایی و یا مناطق آزاد هستند به واسطه ارتباط اجتماعی و فرهنگی که با کشورهای همسایه و یا مناطق مجاور دارند، دارای شرایط مساعدتری برای پذیرش ارتکاب به جرم قاچاق از نظر فرهنگی هستند.

۳-۴. فرهنگ مصرفی در جامعه

از سال ۱۳۴۷ به بعد که درآمدهای نفتی ایران زیاد

به طور کلی مسائل متعددی را می‌توان به عنوان عوامل جرم‌زا و یا عوامل بروز جرم در جامعه نام برد. اما سرمنشأ بسیاری از این انگیزه‌های اقتصادی، در مسائل فرهنگی جامعه نهفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۳-۱. فرهنگ اجتماعی جامعه

در تعاریف متعددی فرهنگ مشاهده شد که فرهنگ شامل اخلاقیات، عادات و ترکیبی از رفتارهای اجتماعی است که به وسیله اعضاء جامعه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. در این میان مشخصه‌های اجتماعی یکی از اصلی‌ترین شاخصه‌های فرهنگ جامعه محسوب می‌شوند.

عواملی مانند شرایط خانواده، ارتباط والدین، طلاق، سوء رفتار والدین، یتیمی، کم‌محبوبی، بیش-محبوبی، سابقه تبهکاری والدین، شرایط محل زندگی، شغل والدین، شرایط تحصیلی، مشکلات تربیتی، معاشران فاسد، بیکاری، عدم رضایت شغلی، تجرد، تورم، تبعیض، ثروت بادآورده، بی‌اعتقادی به حاکمیت، نفوذ بیگانگان، شرایط اطلاع‌رسانی برخورد با جرائم و مجرم در جامعه، اقدامات خشونت‌آمیز، محیط زندان، جنگ، شورش، مصرف مواد مخدر و الکل در جامعه و نظایر آن (احمدی، ۱۳۸۵: ۸۷). از جمله عواملی هستند که فرهنگ اجتماعی جامعه را شکل داده و می‌توانند بیانگر خصوصیات فرهنگی جامعه باشند. هر یک از این عوامل به تنهایی می‌توانند شرایط بروز جرائم مختلف را فراهم کنند. بنابراین در جامعه‌ای که فرهنگ آن در آن واحد با ناهنجاری‌های متعدد اجتماعی مواجه است بروز پدیده قاچاق دور از ذهن نیست.

برای مثال در جامعه‌ای که شرایط خانوادگی در سطح مطلوبی نیست و ارتکاب به جرم در خانواده امری موروثی محسوب می‌شود و شرایط ادامه تحصیل و اشتغال نیز فراهم نیست و در عین حال خانوارها پدیده فقر و تبعیض را لمس می‌کنند بروز جرائم اقتصادی از جمله قاچاق کالا محتمل‌تر و مبارزه با آن سخت‌تر است.

۳-۲. فرهنگ روانی جامعه

فرهنگ روانی جامعه شکل‌دهنده بسیاری از عادات و توانایی‌های انسان‌هایی است که به عنوان عضو جامعه ایفای

اصلاح الگوی مصرف به عنوان یکی از سیاست‌های کلان کشور در نظر گرفته می‌شود.

در شرایطی که تولید جامعه نتواند پاسخگوی سطح مصرف داخلی باشد، جامعه به صورت خودکار به سمت مصرف کالاهای خارجی سوق پیدا کرده و تلاش می‌کند نیاز خود را از بازارهای جهانی تأمین کند. در عین حال در کشورهایی مانند کشور ما - که تلاش می‌کنیم از تولید حمایت کنیم - سیاست‌های محدودکننده واردات و یا وضع تعرفه‌های (حقوق ورودی) بالا در مورد برخی کالاها نه تنها عاملی برای کاهش واردات نیست؛ بلکه منجر به خروج روند واردات از بخش رسمی به بخش غیررسمی و قاچاق کالا می‌شود.

از طرف دیگر بالا رفتن هزینه‌های رسمی واردات، تعداد اسناد مورد نیاز زیاد، تعداد مراجع تأییدکننده اسناد متکثر و طولانی بودن تعداد روزهای صرف‌شده برای واردات رسمی، انگیزه خروج از ورود رسمی کالا از طریق گمرکات بالا رفته و نیاز واقعی جامعه از طریق قاچاق وارد کشور می‌شود.

۳-۵. فقر فرهنگی و نهادینه شدن فرهنگ فقر

از جمله پدیده‌هایی که پس از بروز فقر در طولانی مدت در جامعه ظاهر می‌شود، نوعی خاص از زندگی است که به صورت الگو در جامعه پدیدار می‌شود. فقر در طولانی مدت قدرت خلق فرهنگی را دارد که مدتها پس از فقر باقی می‌ماند و در جامعه حیات پیدا می‌کند و خلاصی از آن بسیار مشکل است. فرهنگ فقر، نوع و منش زندگی را متناسب با وضعیت خانواده‌های فقیر و فقرا تغییر می‌دهد.

در حقیقت وقتی خانواده‌ای خود را با فقر درگیر می‌یابد، ناچار است نوع زندگی خود را تا حد زیادی با شرایط فقر هماهنگ کند. این هماهنگی به مرور زمان به صورت عرف و عادت درآمده و برای حذف یا کاهش آن در جامعه تلاش بسیاری لازم است و به شدت زمان را می‌کشد (رستمی، ۱۳۸۷).

فقدان زمینه‌های فرهنگ اجتماعی، محیطی و روانی جامعه منجر به ایجاد فقر فرهنگی شده و جامعه‌ای که در معرض آسیب‌های متعدد فرهنگی است برای خود شأن

شده است توزیع ثروت و درآمد میان مردم، امکان خرید کالا و مصرف بیشتر را داده است و به تدریج با توزیع درآمد و تبلیغ، فرهنگ مصرف در کشور جا گرفته و به اصطلاح مردم مصرف‌گرا شده‌اند و این فرهنگ که در کشور ما جا افتاده است، هنوز ادامه دارد. بعد از پیروزی انقلاب با وجود جنگ ۸ ساله ایران و عراق و تبلیغات اسلامی در میان مردم، به خصوص جوانان و کمبود ارز مسافری و تجاری برای واردات کالای خارجی، با نبودن روحیه صرفه‌جویی، فرهنگ مصرف‌گرایی تضعیف نشده است و با تبلیغات گسترده، اثرات تبلیغات اسلامی کم‌رنگ شده است (فیروزجائی، ۱۳۸۴: ۴۱).

در ادبیات اقتصادی مصرف جامعه به سمت بالا کاملاً انعطاف‌پذیر است، یعنی با افزایش درآمد میل به مصرف بیشتر شده و جامعه مصرف خود را بالا می‌برد؛ اما این انعطاف مصرف به سمت پایین وجود ندارد، یعنی با کاهش درآمدها مصرف به راحتی پایین نمی‌آید.

در شرایط عادی افراد بخشی از درآمد خود را مصرف، بخشی را پس‌انداز و بخشی را سرمایه‌گذاری می‌کنند. وقتی درآمد افراد جامعه کاهش پیدا می‌کند، ابتدا افراد سرمایه‌گذاری را متوقف و بعد از آن میل به پس‌انداز آنها کاهش می‌یابد و تلاش می‌کنند سطح مصرف خود را در سطح قبلی حفظ کنند.

در کشور ما که بخش عمده‌ای از درآمدهای دولت و به تبع آن نقدینگی جامعه از طریق درآمدهای نفتی تأمین می‌شود؛ این مشکل وجود دارد که قیمت نفت به صورت برونزا تعیین می‌شود. بنابراین افزایش و یا کاهش درآمدهای نفتی به صورت نوساناتی مخرب تأثیر منفی بر اقتصاد کشور می‌گذارد. در شرایطی که قیمت نفت بالا و درآمدهای حاصل از فروش آن فزاینده است، سطح مصرف بالا رفته؛ ولی در شرایط رکود و کاهش قیمت نفت، به رغم کاهش درآمدهای نفتی میزان مصرف پایین نمی‌آید.

از نظر فرهنگی نیز تبلیغات گسترده کالاهای مصرفی در رسانه‌های داخلی و خارجی موج مصرف‌گرایی را در جامعه بالا برده و خانوارها را به سمت مصرف بیشتر سوق می‌دهد. این شرایط به حدی کشور را با مشکل مواجه می‌کند که

بلکه از طرف برخی از افراد تشویق نیز می‌شود و به معنای زرنگی و تیزهوشی افراد می‌باشد.

ایجاد اعتماد متقابل میان دولت و ملت و به معنای عام‌تر میان حاکمیت و مردم می‌تواند زمینه‌ساز مقابله فرهنگی و درونی خود مردم با پدیده‌های ناسالم اقتصادی از جمله مبارزه فرهنگی با فعل قاچاق کالا باشد. القای این فرهنگ نیاز به بسترسازی و آماده‌سازی خانوارها و نسل جوان کشور به‌وسیله آموزش‌های اثربخش طی مدت زمان مدیدی طی کئنسار

۷-۳. فرهنگ سنتی تجارت

یکی از عوامل ارتکاب قاچاق سنت است، یعنی با این توجیه که اعمال محدودیت برای خرید و فروش کالاهای مجاز در داخل کشور و به‌خصوص در نقاط مرزی و با خارج از کشور معنا ندارد و برای همه آزاد است و قانون نمی‌تواند آن را منع و یا از آن جلوگیری کند افراد به صورت فرهنگی قاچاق را جرم نمی‌دانند، زیرا این عمل نسل‌ها انجام شده و جلوی آن را با قانون نمی‌توان گرفت. این اقدام منجر به آن می‌شود که به‌رغم برخورد‌های قانونی دولت با تجارت پنهان (قاچاق) بخش خصوصی در نقاط مرزی این اقدام را ضد ارزش تلقی نکرده و نسبت به استمرار این‌گونه فعالیت‌ها اصرار داشته‌باشد.

۸-۳. فرهنگ مسافرت و سوغات

سفر یکی از سنت‌های دیرینه ایرانی است و مردم تلاش می‌کنند، از هر فرصتی برای سفر به نقاط دور و نزدیک استفاده کنند. فرهنگ سفر و مسافرت در ایران با اصطلاحی به نام سوغات اجین بوده و اغلب هر شهری سوغاتی خاص دارد و فرهنگ متنوع ایرانی مملو از این محصولات محلی و سوغات‌هاست.

این فرهنگ به مسافرت‌های خارجی نیز تعمیم یافته و هر ایرانی در مسیر بازگشت از هر مسافرت خارجی خود کوله‌باری از سوغات را به همراه خود به داخل کشور می‌آورد. البته این مسیر به روشی برای ورود کالاهای قاچاق و انحراف از مسیر قانونی نیز تبدیل شده است.

بخش عمده‌ای از کالاهای خارجی را که در بازار داخلی

پرهیز از ورود به جرم از جمله جرایم اقتصادی مانند قاچاق را قائل نبوده و برعکس به هر اقدامی برای کسب درآمد تمسک خواهد جست.

از طرف دیگر یکی دیگر از عوامل فرهنگی زمینه‌ساز بروز قاچاق، نهادینه شدن فقر اقتصادی به‌خصوص در مناطق مرزی است.

مردم ساکن در مناطق مرزی، در غرب، شرق و جنوب کشور از انواع محرومیت‌های رفاهی اعم از بهداشتی و فرهنگی و غیره رنج می‌برند و به‌خصوص با وجود بیکاری گسترده در این مناطق، تنها راه اشتغال خود را مبادرت به جرم قاچاق می‌دانند. در این مناطق اگرچه سیاست‌های محرومیت‌زدایی به صورت تصمیمات مقطعی به اجرا گذاشته شده، ولی به علت عدم کنترل جمعیت بی‌اثر شده (فیروزجائی، ۱۳۸۴: ۷۲) و فقر نهادینه‌شده در این مناطق را می‌توان به عنوان یکی از عوامل فرهنگی تبادر مستمر به قاچاق در این مناطق قلمداد کرد.

۶-۳. فرهنگ تقابل ملت‌بادولت

یکی از اصلی‌ترین انگیزه‌های مبادرت به قاچاق کالا فرار از پرداخت حقوق متعلقه به دولت در خصوص کالاهای وارداتی است. در اصل کسانی که مرتکب فعل قاچاق می‌شوند با عدم پرداخت مالیات بر واردات به درآمدهای بودجه‌ای دولت آسیب وارد کرده و سیاست‌های دولت در حمایت‌زایی در سایه خود واحدهای تولیدی را خنثی می‌کنند.

در کشورهایی که ملت و دولت خود را جدا از یکدیگر ندانند و مردم این اعتماد و اطمینان را داشته باشند که بیشتر شدن عواید دولت منجر به بیشتر شدن رفاه ایشان می‌شود فرار مالیاتی و عدم پرداخت مالیات بر واردات به‌واسطه جرم قاچاق امری تقبیح شده بوده و مردم به نحو ممکن با این پدیده برخورد می‌کنند.

برعکس در جوامعی که در سابقه تاریخی‌اش اعتماد عمومی به حکومت کم بوده و مردم حکومت را متعلق به خود ندانند پدیده تقابل ملت با دولت به‌وجود آمده و مردم دولت را ناظر و خدمتگزار ملت نمی‌دانند در این جوامع فرار مالیاتی به هر شکلی نه تنها از طرف جامعه تقبیح نمی‌شود،

اینکه احساس کنند تخلفی مرتکب شده‌اند اقدام به قاچاق می‌کنند و از طرف دیگر وجود فساد ریسک گرفتار شدن قاچاقچی‌رانیز کاهش می‌دهد.

برای مثال وقتی قاچاقچیان احساس کنند که با وجود رابطه با برخی مراجع می‌توانند مشکلات خود را مرتفع و از گرفتار شدن در دام قانون فرار کنند بسیار راحت‌تر نسبت به این امر اقدام می‌کنند. فرهنگ تسلط رابطه به جای ضابطه یکی از زمینه‌های بسترساز بروز جرم قاچاق است.

از طرف دیگر وجود فساد اداری در دستگاه‌های متولی برخورد با قاچاق نیز می‌تواند به تشدید این جرم بیانجامد. ۱۰-۳. فقدان فرهنگ حمایت از مالکیت معنوی

(Intellectual Ppsession)

یکی از قوانین مهم اجتماعی و اخلاقی، حمایت از حقوق مالکین معنوی است. افراد مختلف نسبت به تولیدات فکری، ذهنی، هنری، ادبی، صنعتی، علمی، فناوری و نظایر آن حقوقی دارند که مورد حمایت قانون هستند.

در جامعه‌ای که قوانین محکمی برای حمایت از این حقوق وضع نشده و یا فرهنگ حمایت از این حقوق محترم شمرده نشود، تعرض به این حقوق به عنوان یکی از عادات اجتماعی و فرهنگی تبدیل شده و به پدیده سرقت و یا قاچاق مالکیت معنوی منجر می‌شود.

در حقوق بین‌الملل افرادی که به طور غیر مجاز متعرض مالکیت معنوی اشخاص می‌شوند مشمول تعدد جرم شده یعنی متحمل مجازاتی معادل سرقت مالکیت معنوی به علاوه قاچاق می‌شوند.

شایان ذکر است که این حقوق تنها متوجه آثار خارجی نیست. برای مثال جامعه‌ای که حقوق آثار هنری خارجی را محترم نشمارد و به صورت غیرقانونی آنها را تکثیر و مورد استفاده قرار دهند در اصل این اقدام را به صورت فرهنگی در جامعه خود نهادینه می‌کند. بنابراین در این جامعه نمی‌توان انتظار آن را داشته باشد که مردم نسبت به آثار هنری داخلی احساس دیگری داشته و حقوق مالکیت معنوی آنها را رعایت کنند. در این موارد بی‌توجهی فرهنگی به رعایت حقوق مالکیت معنوی به یک بیماری مسری تبدیل شده و

به طریق غیررسمی عرضه می‌شوند مسافران وارد می‌کنند. به استناد ماده (۱۷) قانون مقررات صادرات و واردات مسافری که به کشور وارد می‌شود، علاوه بر وسایل شخصی می‌تواند تا سقف مصوب هیأت وزیران با معافیت از پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی کالا وارد و ترخیص کند (در حال حاضر ۸۰ دلار).

با توجه به اطلاعات موجود، مسافران ورودی به کشور خیلی بیشتر از رقم مصوبات هیئت دولت کالا وارد می‌کنند که بخش انبوهی از آن نیز به بازار عرضه می‌شود. براساس گزارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، در عمل ارزش کالاهای ورودی همراه مسافران خارجی به کشور که گمرک نیز به دلیل سخت نگرفتن یا تمایل نداشتن به ایجاد تنش با مسافران از آن چشم‌پوشی می‌کند به طور میانگین ۵۰۰ دلار است.

البته بخشی از این موضوع به ابهامات موجود در مقررات بازمی‌گردد؛ زیرا سقف ۸۰ دلاری وضع شده با توجه به فرهنگ سوغات در کشور غیرمنطقی است.

نقش کالای همراه مسافر در اقتصاد درست مانند کالای قاچاق است، زیرا حقوق و عوارض متعلق به دولت پرداخت نمی‌شود. با وجود این، مقررات موجود کشور ترتیبات لازمی را فراهم نمی‌آورد تا این کالاها مشمول مقررات قاچاق شود (سیف، ۱۳۸۷: ۷۶).

انگیزه سوداگری برای ورود کالای تجاری از مسیر کالای همراه مسافر منجر به بروز پدیده‌های اجتماعی ناهنجاری مانند اجیربری و چتربازی در مناطق مختلفی مانند مناطق آزاد شده که گروهی سودجو افراد را به عنوان اجیر استخدام و از سقف کالای همراه مسافر آنها برای ورود کالاهای تجاری استفاده می‌کنند. وجود چنین مناظر تأسف برانگیزی در این مناطق منجر به تصویب مقرراتی برای ممنوعیت تجمیع کالای همراه مسافر بعد از ترخیص شده است.

۳۰۹. گسترش فرهنگ قانون‌گریزی و فساد

سطح فساد در جامعه یکی از عوامل اصلی زمینه‌ساز ارتکاب به جرم قاچاق است. از طرفی نهادینه شدن ارتکاب به جرم منجر به از بین رفتن قبح آن شده و افراد بدون

هیچ یک از آثار هنری در جامعه در امان نخواهند بود.

به شدت از خود متأثر می‌کنند که در ذیل به برخی از آثار فرهنگی پدیده قاچاق اشاره می‌شود.

۴. آثار قاچاق کالا بر بخش فرهنگ

۴-۱. آثار مخرب فرهنگی قاچاق مواد مخدر و

روان‌گردان

اگر چه مصرف اقلام مختلف کالای قاچاق آثار فرهنگی متعدد دارد؛ ولی قاچاق مواد مخدر با توجه به آثار سوء مصرف نارای آناری چندوجهی است. مصرف مواد مخدر نبض جامعه و نیروی فعال و مؤثر جامعه را به شکلی سازمان یافته منجمی‌گیرد.

بروز اختلالات روانی متعدد مانند هذیان، سوءظن، توهمات بصری، شنوایی، لمسی، اضطراب، دلواپسی و تشویش، رفتارهای خشونت‌آمیز و تهاجمی، تشنج و ... و یا اختلالات متعدد اجتماعی از جمله به هم زدن بنیان خانواده و گسترش جرم و جنایت از آثار اولیه مصرف مواد مخدر است

گسترش فرهنگ مصرف مواد مخدر و روان‌گردان فرهنگ کار و تلاش اجتماعی را در جامعه متزلزل کرده و موجب خمودگی و افسردگی اجتماعی و از بین رفتن هویت جامعه به خصوص نسل جوان آن می‌شود.

با توجه به موارد فوق قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان نه تنها منجر به از بین رفتن سرمایه‌های مادی کشور و ایجاد درآمدهای نامشروع می‌شود؛ بلکه کانون خانواده - که یکی از مهمترین نهادهای فرهنگی جامعه است - را نشانه می‌گیرد.

۴-۲. آثار فرهنگی قاچاق آثار تاریخی-فرهنگی

آثار کهن هر جامعه‌ای بیانگر تاریخ تمدن و فرهنگ دیرینه آن جامعه است. اگر چه این آثار متعلق به نسل‌های گذشته هستند؛ ولی ترسیم‌گر هویت جامعه امروزی محسوب شده و توجه به آن از زمینه‌های مختلف ضروری است.

جامعه بی‌هویت، جامعه‌ای است که برای فرهنگ خود احترامی قائل نبوده و چنین جامعه‌ای می‌تواند به هر اقدامی دست بزند. از این رو است که در بسیاری از جوامع، آموزش تاریخ و فرهنگ گذشتگان از رئوس اصلی آموزه‌های دانش‌آموزان محسوب شده و برخی جوامع نیز که از گذشته تاریخی چندانی برخوردار نیستند به ترسیم بین ذهنی

پدیده قاچاق آناری متعدد و چند وجهی دارد. برای مثال این پدیده موجب بروز آناری مانند ۱. گسترش اقتصاد زیرزمینی و کاهش بخش رسمی تجارت، ۲. تأثیر منفی بر میزان رقابت‌پذیری تولیدات داخلی با ورود کالای مشابه خارجی بدون پرداخت حقوق ورودی، ۳. بی‌تأثیری نظام تعرفه‌ای حاکم بر کشور، ۴. ایجاد اختلال در نظام اقتصادی کشور با غیرواقعی شدن آمارهای اقتصادی از جمله میزان واردات، صادرات، مصرف، ارز، و ...، ۵. کاهش ظرفیت برنامه‌ریزی دولت برای حل بحران‌های اقتصادی، ۶. کاهش میزان اشتغال ایجاد شده در تولیدات داخلی، ۷. کاهش درآمدهای دولت، ۸. اختلال در تنظیم بازار برخی کالاها، ۹. بروز تبعیض مالیاتی میان فعالان اقتصادی بخش رسمی و غیررسمی، ۱۰. افزایش هزینه‌های دولت برای مبارزه فیزیکی با قاچاق، ۱۱. انتقال یارانه متعلق به کالاهای بارانه‌ای به کشورهای خارجی به واسطه صدور کالاهای قاچاق، ۱۲. تشکیل گروه‌های سازماندهی شده برای جرم قاچاق، ۱۳. امکان برنامه‌ریزی برای تأمین درآمدهای نامشروع برای فعالیتهای پنهان، ۱۴. گسترش پولشویی، ۱۵. کم‌رنگ شدن حاکمیت دولت و نقش نیروهای انتظامی در برخی مناطق، ۱۶. توسعه فرهنگ قانون‌گریزی در کشور، ۱۷. عدم امکان نظارت بهداشتی بر کالاهای قاچاق و بروز بیماری‌های خاص، ۱۸. ایجاد طبقه‌های اجتماعی دارای درآمد غیرمتعارف، ۱۹. تضعیف فرهنگ کار مولد و بی‌اهمیتی به تولید داخلی، ۲۰. عدم نظارت فرهنگی بر کالاهای وارداتی و افزایش تهاجم فرهنگی، ۲۱. تقویت احتمال فساد در نظام اداری و انتظامی، ۲۲. آسیب‌پذیری مرزهای کشور و ایجاد ناامنی در برخی مناطق، ۲۳. تمایل به قاچاق به عنوان کاری سودآور و تشکیل مناطق خاص با رویکردهای قومی و منطقه‌ای و ... می‌شود.

اگر چه بیشتر این آثار تأثیر اولیه و مستقیم خود را بر ساختار اقتصادی کشور می‌گذارند، ولی بخش فرهنگ را نیز

افسانه‌هایی در این خصوص اقدام می‌کنند.

بی‌توجهی به تاریخ و فرهنگ گذشته و از صحیح رفتن هویت یک جامعه از چند طریق میسر است.

در برخی موارد جامعه تحت تأثیر فرهنگی بیرونی، تحت تأثیر از خودباختگی فرهنگی قرار گرفته و تعلق خود نسبت به گذشتگان را از دست می‌دهد. وقوع تحولات اجتماعی مانند جنگ‌ها، شورش‌ها، انقلاب‌ها و حتی تغییر در دین، مذهب و شریعت ... موجب تغییراتی در ارزش‌های جامعه می‌شود با این حال جوامع به علت حفظ هویت تاریخی خود بخشی از فرهنگ اجتماعی را در قالب خرده فرهنگ‌های بومی، محلی و ملی حفظ کرده و به پاسداری از آن می‌پردازند. البته تهاجم فرهنگ‌های قالب روز در دنیای امروز به خصوص در چتر پدیده جهانی شدن امری انکارناپذیر بوده که در موارد متعدد مورد توجه سیاست‌گذاران فرهنگی جامعه نیز قرار گرفته است.

یکی دیگر از مواردی که به از خودباختگی فرهنگی می‌انجامد از دست دادن نمادها و نشان‌های فرهنگی در قالب آثار و اموال تاریخی- فرهنگی است. خروج این اموال گرانبها و انتقال آنها به صورت قاچاق به خارج از مرزها و استقرار آنها در موزه‌های خارجی به نحوی غارت فرهنگی کشورها است که در صدها و حتی دهه‌های اخیر به وسیله کشورهای استثمارگر به وقوع می‌پیوندد. این گونه اتفاقات در سال‌های اخیر (غارت اموال تاریخی کشور عراق در حین تجاوز نیروهای چند ملیتی به این کشور) نیز مشاهده می‌شود

به همین علت است که در قوانین مدون تلاش شده است که احکام محکمی در خصوص مبارزه با قاچاق این گونه کالاها مورد نظر قرار گیرد. برای مثال در ماده (۵۶۱) قانون مجازات اسلامی (قانون مجازات اسلامی، تعزیرات یا بازدارنده، ۱۳۷۵/۳/۲) «هرگونه اقدام به خارج کردن اموال تاریخی-

فرهنگی از کشور هرچند به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و مرتکب علاوه بر استرداد اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جریمه معادل دو برابر قیمت اموال موضوع قاچاق محکوم می‌گردد».

۴-۳. آثار قاچاق البسه بر فرهنگ پوشش جامعه

نوع لباس و پوشش یک جامعه یکی از اصلی‌ترین مشخصه‌های فرهنگی آن جامعه است. در نوع پوشش چند جنبه قابل توجه است. از طرفی پوشش هر جامعه با فرهنگ تاریخی آن منطقه ارتباط دارد. از طرف دیگر در پوشش افراد بحث، توجه به حجاب با توجه به فرهنگ دینی کشور امری نهادینه شده است.

موارد فوق موجب می‌شود که فرهنگ خاصی در جامعه در خصوص پوشش حاکم باشد. این فرهنگ نیز مانند بسیاری دیگر از جنبه‌های اجتماعی جامعه در برخورد با فرهنگ‌های قالب روز دستخوش تعرض شده و برای مثال انواع پوشش‌های غربی در بخشی از اقشار جامعه نفوذ کرده و توجه به حجاب در آنها کمرنگ‌تر می‌شود.

اگرچه در قانون نحوه رسیدگی به تخلفات و مجازات فروشندگان لباس‌هایی که استفاده از آنها در ملاً عام خلاف شرع است و یا عفت عمومی را جریحه دار می‌کند (مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۲۸) تصریح شده است که «کسانی که عالمأ لباس‌ها و نشانه‌هایی که علامت مشخصه گروه‌های ضد اسلام یا انقلاب است تولید کنند یا وارد کنند و یا بفروشند و یا در ملاً عام در انظار عمومی از آنها استفاده کنند مجرم شناخته می‌شوند و البسه و اشیای مذکور در حکم قاچاق محسوب می‌شوند» ولی هنوز مشاهده می‌شود که لباس و نظایر آن با توجه به نرخ بالای حقوق ورودی و کشش بالای تقاضای جامعه برای مصرف البسه خارجی جزو اولین کالاهای عمده قاچاق محسوب می‌شوند.

با توجه به موارد فوق قاچاق البسه خارجی به داخل کشور نه تنها منجر به خروج ارز از کشور شده؛ بلکه فرهنگ پوشش و هویت دینی و اعتقادی جامعه را به خصوص در نسل جوان که هدایتگر و نمایه فرهنگ جامعه است را نشانه می‌گیرد

۴-۴. آثار فرهنگی قاچاق ماهواره

دنیای امروز، دنیای ارتباطات و تبادل سریع اطلاعات است. در این فضا محصولات رسانه‌ای از قالب‌های ساده رادیویی و تلویزیونی خارج شده و محصولات رسانه‌ای خانگی

و بین‌المللی در جهت حراست از مرزهای فرهنگی کشور و حفظ کیان خانواده علیه برنامه‌های مخرب و مبتذل ماهواره اقدام لازم را انجام دهند.

به‌رغم وجود قوانینی چنین محکم و برخورد‌های مقطعی فیزیکی با ورود، توزیع و استفاده از تجهیزات دریافت ماهواره، مشاهده می‌شود که روند استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای متوقف نشده است.

نصب نشانه‌های نفوذ فرهنگ استفاده از ماهواره بر روی پشت‌بام‌های شهرها و حتی روستاهای کشور نشان‌دهنده این واقعیت است که برخوردهای قهری و فیزیکی با این پدیده موفقیت‌های چندانی را کسب نکرده و همانند مبارزه با پدیده فیلم‌های نامناسب داخلی شبکه ویدیویی در دهه‌های گذشته درخصوص شبکه‌های ماهواره‌ای نیز باید به دنبال روش‌های جدید گشت.

حضور پررنگ تجهیزات ماهواره‌ای علاوه بر آثار مخرب مستقیم موجب شکسته شدن قبح اعمال خلاف قانون نیز می‌شود؛ زیرا بخشی از جامعه به‌خصوص جوانان از راه فروش تجهیزات و ارائه خدمات مختلف امرار معاش کرده و بخش عمده‌ای از خانوارها نیز از طریق ارتباط با این شبکه زیرزمینی از خدمات آنها بهره می‌برند که اقدام به امور خلاف قانون ربه‌امری طبیعی بدل می‌کند.

باتوجه به موارد فوق قاچاق تجهیزات ماهواره به داخل کشور نه تنها منجر به خروج ارز از کشور شده؛ بلکه به نفوذ و سیطره فرهنگ غربی در کشور کمک کرده و فرهنگ جامعه به‌خصوص جوانان کشور را نشانه می‌گیرد. این امر منجر به تشکیل شبکه‌ای نظام‌مند و مستمر به منظور ارائه تجهیزات و خدمات جدید نیز شده است.

۴-۵. آثار فرهنگی قاچاق لوازم آرایشی و بهداشتی

لوازم آرایشی و بهداشتی از جمله اقلام عمده قاچاق در سطح کشور است، تا بدان حد که بیش از ۷۰ درصد لوازم آرایشی موجود در بازار به دلایلی از جمله کیفیت بهتر لوازم آرایشی و بهداشتی خارجی در مقایسه با کالاهای مشابه تولید داخلی، تنوع بسیار تولیدات خارجی، محدودیت تولید لوازم آرایشی در کشور، تجویز پزشکان به محصولات خارجی

و ماهواره‌ای به بخش جدانشدنی از خانوارها تبدیل شده‌اند. در این مرحله اطلاعات ارسالی از طریق امواج ماهواره فاقد هرگونه طبقه‌بندی و سطح‌بندی اجتماعی است و تمام سطوح و طبقات جوامع از فقیر و غنی و پیر و جوان می‌توانند به صورت آزادانه از این اطلاعات و برنامه‌های تلویزیونی استفاده کنند. این اقدام آثار بسیار مخربی بر فرهنگ جامعه دارد.

البته تأکید بر آثار مخرب کانال‌های ماهواره‌ای و برنامه‌های تلویزیونی بدون توجه به طبقات سنی و موضوعات اخلاقی تنها منحصر به کشورهایمانند کشور ما که در این موارد ارزش‌های دینی و تاریخی دارد، نیست؛ بلکه در بیشتر کشورهای توسعه یافته با اشراف به این موضوع فیلم‌های شبکه‌های ماهواره‌ای به طبقه‌بندی سنی و برای گروه‌های سنی خاص تهیه و پخش می‌شود تا بتوانند جلوی بخشی از آثار مخرب آنها را بگیرند. البته با توجه به اینکه این اقدام باید از طرف بینندگان رعایت شود، اغلب با انحرافات متعددی همراه است.

هیچ جامعه‌ای کتمان‌کننده آثار مخرب فرهنگی ارائه برنامه‌های ماهواره‌ای به صورت آزاد نیست، اگرچه برای پرهیز از آن از روش‌های واحدی استفاده نمی‌شود.

در ایران نیز مطابق قانون ممنوعیت به‌کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره (مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۲۳) ورود، توزیع و استفاده از تجهیزات دریافت از ماهواره در مواردی که قانون تعیین کرده است، ممنوع می‌باشد. همچنین در این قانون وزارت کشور موظف شد که با استفاده از نیروی انتظامی و یا نیروی مقاومت بسیج در اسرع وقت نسبت به جمع‌آوری تجهیزات دریافت از ماهواره اقدام کند. در این قانون وزارت کشور موظف به هماهنگی با وزارت اطلاعات نیز شده و در ماده (۴) این قانون نیز با توجه به آثار فرهنگ ماهواره آمده است که تمام دستگاه‌های فرهنگی کشور موظفند اثرات مخرب استفاده از برنامه‌های منحرف‌کننده را در جامعه تبیین‌کنند

همچنین مطابق ماده (۱۰) این قانون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری وزارت پست و تلگراف و تلفن و سازمان‌های ذیربط موظفند با استفاده از اهرم‌های حقوقی

از طریق قاچاق در کشور توزیع و پخش می‌شود (سیف، ۱۳۸۷).

لوازم آرایشی نیز از جمله کالاهایی است که ورود آن به صورت قاچاق علاوه بر آثار اقتصادی از جمله خروج ارز و مصرف‌گرایی و آثار بهداشتی شامل عدم نظارت بر کیفیت بهداشتی و ایجاد مخاطره برای سلامت جامعه دارای آثار متعدد فرهنگی است. رواج بیش از حد استفاده از این لوازم موجب بروز دوگانگی و حتی چندگانگی فرهنگی در خانوارها و جوانان شده و افراط در این موضوع کشور ما را به یکی از چند کشور اول در مصرف لوازم آرایشی تبدیل کرده است.

۴-۶. گسترش رفتارهای غلط اجتماعی

واژه جامعه یا گروه اجتماعی فقط برای انسان به کار می‌رود و این به دلیل پیوندهای عمیقی است که گروه‌های انسانی با یکدیگر دارند. دلیل این پیوستگی‌ها نیازهای زیستی بشر نیست؛ بلکه علت اساسی همان وجود روابط اجتماعی میان انسان‌هاست. بنابراین، رفتارها و روابط اجتماعی شالوده زندگی اجتماعی است. پدیده قاچاق باعث شکل‌گیری قشر خاصی به نام «قاچاقچی» از یک طرف و توده وسیعتری به نام «مصرف‌کننده کالای قاچاق» از طرف دیگر در جامعه است. هر یک از این دو قشر به سبب منافع و مصالح خود نوع خاصی از رفتارها را دارند. از آنجا که آنها در تمام سطوح جامعه حضور دارند و به هر شکل و نوعی در قاچاق دست دارند نمی‌توانند با دیگر رفتارها و عملکردهای اعضای جامعه همگن باشند. از این رو تضاد و ستیزی رفتاری پدید می‌آید. این‌گونه اعمال که نظم جامعه را مختل می‌کند و مشکلاتی را برای مردم به وجود می‌آورد نوعی کجروی اجتماعی است. برای مثال قاچاقچی با کمترین فعالیت اجتماعی و با کسب سود سرشار به سرمایه و درآمد کشور زیان وارد می‌کند. همین نابه‌هنجاری مقدمه و زمینه لازم را برای انجام گرفتن نابه‌هنجاری‌های اجتماعی دیگری مانند سرقت، قانون‌شکنی، شکستن حرمت‌ها و جرائمی از این دست فراهم می‌آورد (سیف، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

۴-۷. طبقاتی شدن جامعه

اگرچه در نظام خلقت معیار طبقه‌بندی انسان‌ها براساس

تقوی و رفتارهای نیکو و خصلت‌های آنهاست، برخی از گروه‌های جامعه به علل مختلف از مسیر تعالی فردی و اجتماعی دور می‌افتند و با جمع‌آوری و انباشت سرمایه به هر طریق ممکن باعث ایجاد نظم طبقاتی یا طبقاتی‌تر شدن اقشار مختلف آن می‌شوند و به این ترتیب جامعه از نظر اقتصادی نیز طبقه‌بندی می‌شود.

سرشت ویژه قاچاق اغلب ثروت بادآورده‌ای نصیب قاچاقچیان می‌کند و این قشر که از راه کسب نامشروع ثروتمند شده‌اند از دیگر مردم جامعه به‌خصوص قشرهای محروم جدا می‌شوند و به این ترتیب به شکاف طبقاتی دامن زده می‌شود. توزیع نادرست ثروت و افزایش فقر و در نتیجه تشدید نابه‌هنجاری‌های اجتماعی از ویژگی‌های طبقه‌بندی شدن جامعه از بُعد اقتصادی است.

طبقاتی شدن جامعه برخلاف عدالت اجتماعی است و زمینه بروز انواع بی‌عدالتی‌ها و نابه‌هنجاری‌ها را پدید می‌آورد و باعث رشد روحیه فردگرایی تا سرحد خودخواهی و نادیده‌گرفتن بسیاری از اصول اجتماعی اخلاقی می‌شود (سیف، ۱۳۸۷: ۱۰۸). این موارد مؤید این موضوع است که رشد و گسترش جرم قاچاق در جامعه می‌تواند توزیع نامناسب درآمد در جامعه را تشدید و به تبع آن فرهنگ جامعه را از خود متأثر کند.

۴-۸. تضعیف فرهنگ کار

اگر ثروت با قاچاق کالا به راحتی و در سطح زیاد به دست آید، روحیه کار و فرهنگ تلاش در جامعه سست شده و برخی به جای کسب درآمد از راه‌های شرافتمندانه به قاچاق روی می‌آورند تا بتوانند در مدت کوتاهی ثروت زیادی به دست آورند.

این افراد صرفاً به دنبال سود بیشترند و به راحتی به حقوق دیگران تجاوز می‌کنند. این افراد اگرچه ذهنی کم‌وبیش اقتصادی دارند؛ ولی این اذهان منحرف شده و به دنبال سودی سرشار، سریع و بدون دردسر هستند (سیف، ۱۳۸۷: ۱۰۸). بنابراین یکی از آسیب‌های بسیار شدید قاچاق تضعیف فرهنگ کار و بازده و بهره‌وری در جامعه است.

قاچاق)، ۱۸. وزارت دادگستری (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)،
۱۹. وزارت کشور (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۰. وزارت
صنایع و معادن (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۱. وزارت
جهاد کشاورزی (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۲. وزارت
نفت (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۳. وزارت بهداشت،
درمان و آموزش پزشکی (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۴.
وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح (عضو ستاد مبارزه با
قاچاق)، ۲۵. سازمان بازرسی کل کشور (عضو ستاد مبارزه با
قاچاق)، ۲۶. رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
(عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۷. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت
راهبردی رئیس‌جمهور (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۸.
رئیس مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران (عضو
ستاد مبارزه با قاچاق)، ۲۹. سازمان صدا و سیما جمهوری
اسلامی ایران (عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۳۰. رئیس
اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران (عضو ستاد مبارزه با
قاچاق)، ۳۱. رئیس اتاق تعاون جمهوری اسلامی ایران (عضو
ستاد مبارزه با قاچاق) و ... است.

همانطور که مشاهده می‌شود دستگاه‌های مسئول مبارزه
با پدیده قاچاق اغلب سازمان‌های نظامی، انتظامی، بازرسی،
قضایی، اقتصادی و تجاری هستند و تنها سازمانی که می‌تواند
به عنوان بخشی از وظایف خود از طریق بخش فرهنگ به
مبارزه با پدیده قاچاق بپردازد، سازمان صدا و سیما
جمهوری اسلامی ایران - که به عنوان یکی از اعضای ستاد
مبارزه با قاچاق به فعالیت می‌پردازد- است.

گسترده‌گی، تنوع و پیچیدگی جرم قاچاق و مبارزه با آن
مستلزم اطلاعات کافی و منطبق با واقعیت‌ها و انجام امور
کارشناسی دقیق است. با توجه به این ضرورت کمیته‌هایی
تخصصی در ستاد مبارزه با قاچاق تشکیل شده است. یکی
از این کمیته‌ها، کمیته فرهنگی و تبلیغات است. وظایف این
کمیته عبارت است از:

۱. انجام برنامه‌های فرهنگی برای نهادینه کردن قبح

قاچاق

۲. اقدام‌های تبلیغاتی برای نشان دادن زیان‌های قاچاق

در میان مردم و در سطوح ملی و منطقه‌ای،

۵. شناسایی دستگاه‌های متولی مبارزه با قاچاق در
بخش فرهنگ

موضوع مبارزه با قاچاق کالا موضوعی فرابخشی و
فرااستگاهی است که مبارزه با آن در گرو انجام وظایف
مرتبط با تمام سازمان‌ها و دستگاه‌های مرتبط است.

به همین دلیل دستگاه‌های مرتبط با مبارزه با قاچاق کالا
شامل دستگاه‌ها و سازمان‌های متعددی از جمله

۱. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز (متولی اصلی مبارزه
با قاچاق و نماینده ویژه رئیس‌جمهور)، ۲. گمرک جمهوری
اسلامی ایران (مجری اصلی تشریفات گمرکی و سیاست‌های
بازرگانی و عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۳. وزارت اقتصاد
(سازمان مسئول تنظیم سیاست‌های اقتصادی و ناظر بر امور
گمرکی و عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۴. سازمان توسعه
تجارت (سازمان مسئول تنظیم سیاست‌های بازرگانی و
تعرفه‌ای)، ۵. وزارت بازرگانی (سازمان مسئول تنظیم
سیاست‌های تجاری و ناظر سازمان توسعه تجارت و عضو
ستاد مبارزه با قاچاق)، ۶. وزارت اطلاعات (مبارزه با جرائم
سازمان یافته و عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۷. وزارت راه
(مسئول اصلی راه‌های کشور و عضو ستاد مبارزه با قاچاق)،
۸. نیروی انتظامی (دستگاه اصلی مبارزه فیزیکی با جرم
قاچاق و محافظت از قلمرو گمرکی و عضو ستاد مبارزه با
قاچاق)، ۹. پلیس مرزبانی (دستگاه اصلی مبارزه فیزیکی
با جرم قاچاق و محافظت از مرزها)، ۱۰. سازمان بنادر و
کشتیرانی (مجری بخشی از تشریفات تجاری)، ۱۱. مناطق
آزاد تجاری صنعتی (مجری بخشی از تشریفات تجاری)، ۱۲.
مناطق ویژه اقتصادی (مجری بخشی از تشریفات تجاری)،
۱۳. سازمان حمایت مصرف‌کننده و تولیدکننده (بازرسی از
اماکن صنفی و مسئول حفظ حقوق مصرف‌کنندگان)، ۱۴.
سازمان تعزیرات حکومتی (رسیدگی به تخلفات اماکن صنفی
و عضو ستاد مبارزه با قاچاق)، ۱۵. سازمان جمع‌آوری و
فروش اموال تملیکی (مجری بخشی از تشریفات تجاری و
فروش کالای قاچاق ضبط شده)، ۱۶. بازارچه‌های مرزی
(مجری بخشی از تشریفات تجاری)، ۱۷. قوه قضائیه (مرجع
دی‌صلاح رسیدگی به پرونده‌های قاچاق و عضو ستاد مبارزه با

۳. افزایش عزم ملی برای پیشگیری از قاچاق و حمایت از تولیدات داخلی و تشویق به اشتغال مولد و کیفی کردن تولیدات
۴. استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، ملی، مذهبی و اجتماعی برای مردمی کردن مبارزه،
۵. بررسی علل فرهنگی بروز و تداوم جرم قاچاق کالا در استان،
۶. تهیه برنامه‌های مختلف با مشخص کردن وظایف هر دستگاه براساس برنامه و نتایج حاصله،
۷. تنظیم برنامه حمایتی از اقدام‌ها و فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی دستگاه‌های مرتبط،
۸. ارائه پیشنهاد و راهکار فرهنگی و تبلیغی به ستاد مرکزی،
۹. بسترسازی فرهنگی و تبلیغی برای گسترش تقبیح جرم قاچاق،
۱۰. برنامه‌ریزی و تهیه رویه‌های مناسب آموزش عمومی و تنویر افکار برای صنوف و فشرهای مرتبط با واردات و تولید و عرضه کالا.
- باتوجه به این وظایف اعضای کمیته فرهنگی و تبلیغات شامل افراد ذیل است:
۱. مدیر کل صدا و سیما از سازمان صدا و سیما به عنوان عضو و مسئول کمیته،
 ۲. کارشناس دبیرخانه کمیسیون استان از استانداری به عنوان عضو دبیر کمیته،
 ۳. مدیر کل اداره فرهنگ و ارشاد از اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان عضو کمیته،
 ۴. رئیس سازمان تبلیغات از سازمان تبلیغات اسلامی به عنوان عضو کمیته
 ۵. معاون پرورشی آموزش و پرورش از وزارت آموزش و پرورش به عنوان عضو کمیته
 ۶. معاون اجتماعی نیروی انتظامی از نیروی انتظامی به عنوان عضو کمیته
 ۷. معاون فرهنگی نیروی مقاومت بسیج از نیروی مقاومت بسیج به عنوان عضو کمیته (ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز،
- ۱۳۸۸، ج ۲۲: ۸۳-۸۵).
- از آنجا که گستره دستگاه‌های متولی مبارزه با قاچاق بسیار فراتر از دستگاه‌های فوق است، به نظر می‌رسد برنامه‌ای جامع‌تر و سیاست‌ها و روش‌هایی کامل‌تر برای اعمال روش‌های فرهنگی برای ترویج فرهنگ مبارزه با قاچاق در کنار برنامه‌های اقتصادی مبارزه با فقر و قوانین و آیین‌نامه‌های مناسب در جهت اصلاح فضای کسب و کار و کاهش زمینه‌های گسترش اقتصاد غیررسمی امری اجتناب‌ناپذیر است.
- ### جمع‌بندی
۱. عوامل اصلی بروز پدیده قاچاق مرتبط به بخش‌های تجاری و بازرگانی است؛ ولی در کنار این عوامل دیگری هستند که دارای ریشه‌های عمیق فرهنگی است و شناسایی این عوامل در ریشه‌یابی قاچاق و مبارزه با آن ضروری است.
 ۲. بررسی انواع مختلف قاچاق کالا نشان می‌دهد که کالاهای عمده قاچاق یا از نوع کالای ممنوع و یا کالاهای مجاز دارای نرخ‌های حقوق ورودی بالاست.
 ۳. مشروبات الکلی و لباس اولین کالاهای عمده قاچاق کشور هستند که همین دو قلم کالا نزدیک به ۳۸ درصد کل اقلام قاچاق را تشکیل می‌دهند. همان‌طور که مشاهده می‌شود آثار زیانبار مشروبات الکلی و البسه قاچاق بر بخش فرهنگ جامعه جای تأمل و بررسی فراوان دارد.
 ۴. اگرچه تاکنون در مطالعات مربوط به بررسی علل زمینه‌ساز قاچاق بیشتر به مباحث اقتصادی توجه شده، ولی برای حل این موضوع و توجه به مسائل فرهنگی آن لازم است به مسائلی مانند فرهنگ اجتماعی جامعه، فرهنگ روانی جامعه، فرهنگ محیطی جامعه، فرهنگ مصرفی در جامعه، فقر فرهنگی و نهادینه شدن فرهنگ فقر، فرهنگ تقابل تاریخی ملت با دولت، فرهنگ سنتی تجارت، فرهنگ مسافرت و سوغات، گسترش فرهنگ قانون‌گریزی و فساد و فقدان فرهنگ حمایت از مالکیت معنوی نیز توجه کرد.
 ۵. یکی از اصلی‌ترین بخش‌هایی که از پدیده قاچاق متأثر شده و آسیب شدید می‌بیند بخش فرهنگ جامعه است. در

پدیده قاچاق است.

افزودن متولیان بخش فرهنگ به اعضای اصلی ستاد قاچاق در کنار فعالتر کردن اقدامات کمیته فرهنگی و تبلیغات می‌تواند به رفع مشکلات فرهنگی زمینه‌ساز قاچاق و کم‌رنگ‌کردن آثار فرهنگی قاچاق کمک‌کند. این اقدامات باید تاجایی ادامه‌پیداکنند:

۱. برنامه‌های فرهنگی و تبلیغی بازدارنده عرضه کالای قاچاق و تغییر الگوی مصرف جامعه برای کاهش مستمر تقاضای کالای قاچاق تهیه شود
۲. برنامه‌های فرهنگی و تبلیغی علیه فعالان قاچاق و فعالیت‌های مرتبط با قاچاق کالا و ارز و تبیین زشتی پدیده قاچاق و خطرآفرین بودن آن برای عناصری که در عرصه قاچاق پیش از مبادی ورودی تا محل عرضه آن در بازار فعالیت می‌کنند تهیه شود
۳. از تمام ظرفیت‌های آموزشی و فرهنگی، مراجع دینی، علمی، سیدسی، فرهنگی و آموزشی، سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکل‌های فرهنگی و آموزشی و ... حداکثر استفاده بشود.
۴. وجوب و ضرورت مبارزه با گسترش پدیده قاچاق و تأثیر مخرب آن در امر تولید، تجارت قانونی، سرمایه‌گذاری و اشتغال به صورت فرهنگ عامه جامعه نهادینه شود.

منابع:

- احمدی، عبدالله. (۱۳۸۵). جرم قاچاق یا انومی اقتصادی. تهران: نشر میزان.
- آریابور کانسانی، عباس. (۱۳۶۸). فرهنگ دانشگاهی انگلیسی-فارسی. (۲ ج)، چ ۸، تهران: اسیرکبیر.
- آمار پیوست نامه مورخ ۱۳۸۹/۱/۲۳ گمرک جمهوری اسلامی ایران با شماره ۲۲/۷۲/۲۵۳/۵۶۱۰.
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن.
- بنایی، رضا. (دی ماه ۱۳۷۷). آشنایی با مقررات گمرکی و ترخیص کالا. چ ۴، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، وزارت بازرگانی.
- دهخدا، علی‌اکبر. (بهار ۱۳۷۳). لغت نامه. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رستمی، ازاده. (بهمن ۱۳۸۷). فقر فرهنگی، برگرفته از <http://mehrbaran.com>.
- سیف، اله مراد. (۱۳۸۷). قاچاق کالا در ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- عمید، حسن. (۱۳۵۵). فرهنگ عمید. مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

این خصوص توجه به موضوعاتی مانند آثار مخرب فرهنگی قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان، آثار فرهنگی قاچاق آثار تاریخی- فرهنگی، آثار قاچاق البسه بر فرهنگ پوشش جامعه، آثار فرهنگی قاچاق ماهواره، آثار فرهنگی قاچاق لوازم آرایشی و بهداشتی، گسترش رفتارهای غلط اجتماعی، طبقاتی شدن جامعه، تضعیف فرهنگ کار و نقش قاچاق به عنوان یکی از ابزارهای تهاجم فرهنگی نیز ضروری است.

۶. ستاد مبارزه با قاچاق از نظر برنامه‌ریزی مطالب مدون و منظمی را در خصوص شناسایی آثار فرهنگی قاچاق و همچنین دلایل فرهنگی بروز قاچاق انجام داده‌اند؛ ولی با توجه به تخمین ۲۰ میلیارد دلاری قاچاق کالا می‌توان نتیجه گرفت که اثربخشی این فعالیت‌ها پایین بوده و برای نتیجه‌بخش بودن این فعالیت‌ها باید از سیاست‌های مکمل دیگری نیز استفاده کرد.

۷. در ترکیب اعضای ستاد مبارزه با قاچاق کالا بیشتر به سازمان‌های نظامی، انتظامی، بازرسی، قضایی، اقتصادی و تجاری توجه شده و خلأ دستگاه‌های فرهنگی بسیار مشهود است؛ به همین دلیل لازم است، سیاست‌های فرهنگی در کنار سیاست‌های اقتصادی به صورت منسجم و هماهنگ به کار گرفته‌شود.

پیشنهادات

برای حل مشکل قاچاق باید از ورود به روش‌های نظامی و انتظامی پرهیز و بیشتر از روش‌های اقتصادی و فرهنگی استفاده کرد.

در روش‌های اقتصادی لازم است با توجه به نظرات کارشناسان اقتصادی نظام تعرفه‌ای اصلاح شود تا انگیزه ورود کالاهای دارای نرخ تعرفه بالا از بین رود، این موضوع موجب آن می‌شود که فعالیت قاچاق به تجارت رسمی تبدیل شود. همچنین لازم است با اصلاح فضای کسب و کار تجاری در گمرک جمهوری اسلامی ایران هزینه تجارت رسمی را پایین آورد تا انگیزه برای ارتکاب به جرم قاچاق کمتر شود. انجام مطالعات متعدد در خصوص آثار فرهنگی ورود کالاهای قاچاق در زمینه‌های مختلف و اتخاذ روش‌های مناسب برخورد از اولویت‌های بخش فرهنگی در مواجهه با

- فیروزجانی، مختار. (۱۳۸۴). قاچاق کالا و ارز. تهران.

- قانون مجازات اسلامی، تعزیرات یا بازدارنده، مصوب ۱۳۷۵/۳/۲.

- قانون نحوه رسیدگی به تخلفات و مجازات فروشندگان لباس‌هایی که استفاده از آنها در ملاً عام خلاف شرع است و یا عفت عمومی را جریحه‌دار می‌کند، مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۲۸.

- قانون ممنوعیت به‌کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره، مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۲۳.

- قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی مرتبط با قاچاق کالا و ارز، مجمع تشخیص مصلحت‌نظام مصوب ۱۳۷۴.

- آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی و اصلاحیه‌های بعدی آن.

- گذری بر مبارزه با قاچاق کالا و نتایج آن از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷. (۱۳۸۸).
سناد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، معاونت فرهنگی و تبلیغات با همکاری

معاونت ستاد مرکزی و دستگاه‌های عضو ستاد، جلد ۲۲.

- افق ۱۰ ساله مبارزه با قاچاق کالا و ارز کشور، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق

کالا و ارز. (۱۳۸۸). معاونت پژوهش و آمار و اطلاعات، جلد ۱۸.

- گزارش پرونده‌های متشکله قاچاق کالا در سال ۱۳۸۸، گمرک جمهوری اسلامی ایران. (اردیبهشت ۱۳۸۸). معاونت طرح و برنامه، دفتر آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات.

- گمرک جمهوری اسلامی ایران. (دی ۱۳۸۸). دفتر آمار و خدمات ماشینی.

- معین، محمد. (۱۳۷۳). فرهنگ فارسی. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

- نخستین نشست اعضای اصلی و کمیسیون‌های ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، اردیبهشت ۱۳۸۹.

- <http://daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara-index.php>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی